

AHMET HAMDİ TANPINAR'DAN SÖZ VARLIĞIMIZA KATKILAR

Nevzat Gözaydın

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ölümünün 70. yılı dolayısıyla

- Geçen yüzyılda hem edebiyat tarihi araştırmalarıyla hem de kaleme aldığı şiir, deneme ve romanlarıyla haklı bir ün kazanmış olan Tanpınar ile ilgili olarak daha önceki sayılarımızda bir kitabını *Türkçe Sözlük* için okuyup fişlemiştim. *Sahnenin Dışındakiler* içindeki katkıları dergimizin 798. sayısında (Haziran 2018, s. 58- 66) yayımlamıştım.

Edebiyat tarihimize özgün bir biçimde damgasını vurmuş olan Tanpınar ile ilgili yazılar, kitaplar yıllardan beri eksik olmuyor. Onun çalışmaları ve eserleri değişik biçimlerde ve zamanlarda gündeme getiriliyor. Bu kez 70. ölüm yıldönümü dolayısıyla onun iki kitabını daha titizlikle okuyup taradım ve *Türkçe Sözlük* için gerekli olanları bu yazının konusu yaptım. MEB tarafından 100 Temel Eser dizisi içinde yer alan *Beş Şehir* (1946) denemesi ile *Mahur Beste* (1975) romanından söz varlığımıza katkı sağlayan madde başlarını, iç maddeleri ve gerektiğinde de örnek cümleleri fişledim.

Her zaman yaptığım gibi, yazarımızın yazımına hiçbir şekilde dokunmadım, aynen aldım. Alıntıların sonunda da eser adı kısaltmasıyla birlikte başvurduğum kaynaktaki sayfa numarasını ekledim. Böylece *Türkçe Sözlük*, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın katkılarıyla bir zenginliğe daha kavuşmuş olacaktır.

Allah izin verirse: Halkımızın çok kullandığı bu iyi dilek sözünü *TS* içinde bulamıyoruz: “Onu yetmiş beş sene, her türlü âfetten uzak beslemiş, büyütmişti. Allah izin verirse birkaç sene daha böyle gidebilirdi.” (MB, 25) Anlamı için ‘Allah’ın izniyle, Allah nasip ederse’ yazılabilir.

Allah saklasın: Bu dilek sözü de sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘Allah korusun, başına bir kötülük gelmesin’dir: “Eski bir saatti; İn-

giltere’de yapılmıştı. Allah saklasın, bir tarafı kırılrsa tamiri kabil değildi.” (MB, 24)

âtil: Sözlüğümüzde bu Arapça kökenli madde başı için dört ayrı anlam verilmiş ancak hiçbir örnek cümle bulunamamış. Yazarımızın örnek cümlesi *TS*’deki üçüncü anlama daha uygun görünüyor: “Bu böyle olunca..... Fakiriz, cahiliz, şuyuz, buyuz, doğru, âtil bir zihniyette yaşıyoruz. Hoş, ben o zihniyete de pek kötü demem.” (MB, 98)

ayağını kes-: Bu deyimde sözlüğümüzde iki anlam verilmiş ama ikisinde de örnek cümle yok. Birincisi için yazarın örneği şudur: “Hatta öteden beri bazı geceleri sivil giyerek gittiği söylenen eğlence yerlerinden bile ayağını kesmişti.” (MB, 49)

batı: Sözlüğümüz yazarın verdiği anlamı göstermemiş, (bat-) fiilinden yapılan bu sözün anlamı ‘batış’ ismidir: “Ne gökyüzü kızarmış, ne güneşin rengi değişmişti: hafif bir sarılıktan başka hiç bir batı alâmeti yoktu.” (BŞ, 69)

beylikçilik: “Amcasının kuvvetli kollarıyla daima arkadan itildiği için otuz yaşlarına doğru beylikçiliği söylenmekteydi.” (MB, 124) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

bohçacı: Sözlüğümüzde karşılık olarak sadece (bohçacı kadın) gösterilmiş. Oysa ilk önce -alışılan usulle- meslek olan anlamı ‘bohça yapan veya satan kimse’ olarak verilmesi gerekirdi. İkinci anlam ise (bohçacı kadın)’dır. *TS*’deki (bohçacı kadın) madde başına da mecaz olarak ‘çöpçatan’ eklenmeli ve yazarımızın örneğiyle madde zenginleştirilmelidir: “İstanbul’un her semtinde dolaşan bohçacı kadınlar sayesinde o zamanın çok kapalı hayatında gerçekten güç olan aşk düzenlerini de kolaylaştırırdı.” (MB, 135)

bostan dolabı: Yazarımızın örnek cümlesine göre, sözlüğümüzde ikinci bir anlamı mecaz kısaltmasıyla vermemiz gerekiyor: “Kocasını kendi kendisini koştığı bostan dolabından kuvvetli kanatlarıyla alıp götürcek, hareketin temiz ihtirasın dev rüzgarları arasına atacaktı.” (MB., 72). Anlamını ‘kısırdöngü’ olarak verebiliriz.

cumalık: “Halk, tatil günleri, en fakirine varıncaya kadar, cumalık elbiselerini giyerek mesire yerlerine giderler.” (BŞ, 36). Sözlüğümüzde bulunmayan bu sözün anlamı ‘cuma namazına gitmek üzere giyilen temiz, yeni ve bakımlı (giysi)’ olarak yazılmalıdır.

çeşni ver-: Sözlüğümüzde bulunmayan bu ibarenin anlamı için ‘değişiklik katmak, farklı bir durum yaratmak’ yazabiliriz: “Asıl dava, derin bir şekilde yaşamak ve kendi kendisini gerçekleştirmek, ölümlü hayata şahsî bir çeşni vermektir.” (MB, 64)

çeşniye bürün-: ‘Değişiklik içine girmek, farklı bir görüntü içinde bulunmak’ anlamında olup *TS* içinde yer almamaktadır: “Hayat, hiç olmazsa münaka-

şa kabul edecek derecede müsamahalı idi. Tasavvuf çeşnisine bürünmek şartıyla her aşırı hareket mazur görülürdü.” (BŞ, 84)

çıraklığa gir-: Sözlüğümüzde fiille yapılan bu biçim madde içi olarak yer almıyor. ‘İşe çırak olarak başlamak’ anlamındadır: “On üç yaşında henüz çıraklığa giren bu çocukta bile az zamanda nefesine güven başlar.” (BŞ, 36-37)

dasitani: “Ankara, bana daima dasitani ve muharip göründü.” (BŞ, 3) Sözlüğümüzde bulunmayan bu Farsça kökenli sözün anlamı ‘destansı, destan gibi’dir.

dessas: Örneksiz geçilen bir madde başı...: “Üstelik Ata Molla gibi hakikaten dessor bir muhterisin bir şehzadeye kayınpeder olması, aklımın alamayacağı şeydi.” (MB, 39)

dışından: Anlamı ‘dışarıdan görünüşe göre olup’ sözlüğümüzde yer almamaktadır: “Bu yüzden dışından bir şenlik gecesine benzeyen konağın hayatı, içinden bir vicdan azabı gibi ağırdı.” (MB, 42)

dışarı vur-: Örneği eksik kalmış, verelim: “Sevimli tarafı, bütün bu içte kalması lâzım gelen şeyleri çabukça dışarı vurması, biraz dikkat eden bir göz için bütün zembereğin dışarda çalışmasıydı.” (MB, 46)

diline tesbih et-: ‘Sürekli olarak aynı şeyi tekrar etmek, hep aynı sözleri yinelemek’ anlamında olup sözlüğümüzde bulunmamaktadır: “Allah rahmet etsin, kafasına koyduğu şeyi diline tesbih edenlerdendi.” (MB, 13)

dolapçı: *TS* içinde bu madde başı karşılığında üç anlam bulunuyor, ama hiç birine örnek cümle bulunamamış. Üçüncü, mecaz anlamına uygun düşen örnek şudur: “Yedi sekiz kuşağın sayabileceği dedeleri gibi yaradılıştan dolapçı, esrarlı ve zalimdi.” (MB, 41)

ektiğini biç-: “Bu mizaçla Ata Molla ektiğini biçebilecek bir yaradılıştan olsaydı o devirde kendisine çok iyi bir mevki yapabilirdi.” (MB, 41) Sözlüğümüzde yer almayan bu deyim anlamı ‘önceden yaptıklarının olumlu sonuçlarını elde etmek, emeğinin karşılığını almak’tır.

fütüvvet: Örneksiz geçilen bir madde: “Bu yeni Beylik bu izdivaçla o zaman Anadolu ve Suriye taraflarında çok yaygın olan fütüvvet teşkilâtıyla birleşiyordu.” (BŞ, 114)

gem kabul et-: *TS* içinde bulunmayan bir madde içi...: “Ancak çakırpençe bir hükümdar saltanata geçince biraz da ölüm korkusu ile veya şahsi menfaat yüzünden gem kabul ediyorlardı.” (BŞ, 79) ‘Emre riayet etmek, söylenene razı olmak, itaat etmek’ anlamlarını verebiliriz.

geniş kalpli: Bu ibareyi de sözlüğümüzde bulamıyoruz: “Ayrıca bu geniş kalpli adamı biraz da bütün servetini, saadetini borçlu olduğu amcası yüzünden se-verdi.” (MB, 126) Anlam olarak ‘rahat, mesut, sevecen, bahtiyar’ karşılıklarını yazabiliriz.

geniş yaşa-: “Buna karşılık geniş yaşamaktan hoşlanır; günlük, hatta bir haftalık, bir aylık kazancını bir gecede harcamaktan çekinmezdi.” (MB, 126) Sözlüğümüzün yer vermediği bu madde içi deyimın anlamı ‘ömrünü istediği gibi, refah ve bolluk içinde geçirmek’tir.

gerile gerile: Bu ikileme sözlüğümüzde yoktur. ‘Gerilerek’ veya mecaz anlamıyla ‘böbürlenerek’ anlamlarına gelir: “Mülkiye’de öğrendiklerini gerile gerile insanın yüzüne şöyle bir fırlatışı vardı ki tahammül edilmezdi.” (MB, 50)

gündüz feneri: “Çocukların ‘Gündüz Feneri’ diye uzaktan alay ettikleri, fakat garip bir tezatla en bağlandıkları kalfalar, harem ağaları, lalalar...” (BŞ, 148) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

hemhâl yaşa-: Sözlüğümüzde bu iç madde bulunmuyor: “Bu süzme insan o kadar bu musikiyle hemhal yaşamıştı ki, halim yüzü Hüseyini’den henüz kanatlanmış bir nağmeye benzerdi.” (BŞ, 60) Anlam olarak ‘birlikte, iç içe, hiç ayrılmadan ömür geçirmek’ yazılabilir.

hicivci: Bu madde başı sözlüğümüze alınmamış. ‘Hicveden, hiciv yazan’ veya ‘hicivli konuşan’ anlamına gelmektedir: “Belki de bu kapalı kış aylarının beslediği sohbet yüzünden hemen her Erzurumlu nükteci, biraz hicivcidir.” (BŞ, 38)

hislilik: “Bu hislilik, ölüme sindirilen bu kadınlık ancak geleneklerin çözülmeğe başladığı bir zamanda olabilirdi.” (BŞ, 177) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

hoyrat: Sözlüğümüzde (II) ile gösterilen müzik terimine örnek bulunamamış: “Birtakım hoyratlar, mayalar bütün Bingöl havalisinin malıdır.” (BŞ, 54)

hoyratça: Sözlüğümüzdeki ikinci anlama uygun düşen bir örnek: “Kendisini ilkin çok hoyratça karşılayan baba tarafı akraba bile, sonunda mallarına mülklerine musallat olan parazitlerden onları kurtardığı için kendisine minnettar bile oldular.” (MB, 109)

hurafevi: Sözlüğümüzde bulunmayan başka bir madde başı: “İnsana hurafevi korkular veren, cezbesi tutmasın diye çok defa yarıda bırakılan oyunlarına benzeyen raksları şimdi para ile dans hocalarından öğreniyoruz.” (BŞ, 148) Anlamı ‘hurafeyi andıran, hurafe ile ilgili, hurafeyle bağlantılı’ olarak yazılabilir.

içinden: Sözlüğümüzde bulunmamaktadır: ‘İçten görüldüğü kadarıyla’ anlamında olup yukarıda belirttiğim zıt anlamındaki (dışından) maddesindeki örnek alınabilir.

ikbalperest: Madde başı olarak verilmesi gereken bu sözü *TS* içinde bulamıyoruz: ‘İkbal için her şeyi yapmak hırsıyla dolu olan (kimse)’ anlamındadır: “İstemiş ki günün her saatinde bu çeşmeler, kendi ikbalperest ve muztarip ruhununun feryatlarını gelen geçen anlasın.” (BŞ, 118)

kârlı çık-: Bu deyim sözlüğümüzde yer almıyor: “Ben Evliya Çelebi’yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum. Ve bu yüzden de daima kârlı çık-

rım.” (BŞ, 16-17) Anlamını mecaz olarak ‘kazanç sağlamak, daha fazla bilgi ve deneyim sahibi olmak’ biçiminde yazabiliriz.

(kendini) empoze et-: Sözlüğümüzde geçen (empoze etmek) için sadece ‘dayatmak’ anlamı verilmiş. Oysa ikinci bir anlam daha - örnek cümleye göre - yazılabilir: “Atatürk her şart içinde kendini empoze edenlerdendi. Bakışında, jestlerinde, ellerinin hareketlerinde ve yüzünün çizgilerinde bütün bir dinamizm vardı.” (BŞ, 45) Buna göre ‘dayatmak’tan daha hafif bir anlam olan ‘kabul ettirmek’ diyebiliriz.

kesafet kazan-: Madde başı kelimenin fiille yapılan biçimi sözlüğümüzde bulunmuyor: “Bazı yerlerde güneş buğulanmış gibi bir kesafet kazanıyor, yer yer billur bir avize gibi çınlayarak kırılıyordu.” (BŞ, 135) Anlamı ‘yoğun bir duruma girmek, yoğunlaşmak’tır.

kılıç artığı: TS içinde bulunmuyor. Anlamı mecaz olarak ‘afetlerden, savaşlardan, ölümden kurtulmuş’ yazılabilir: “....yarısı toprak olmuş evlerde baba ocakları tütüyor, akşamın alaca karanlığında kılıç artığı çocuklar türkü söylüyorlar.” (BŞ, 26)

kulağını ver-: ‘Çok dikkatle dinlemek, dinlediğini anlamak’ anlamında olup sözlüğümüzde yer almamaktadır: “Bana öyle geliyordu ki kulağımı biraz daha iyi versem, yıldızlarla ne konuştuğumu duyacaktım.” (BŞ, 23)

ledünnî: Örneği eksik kalmış: “Diğer mimarî eserlerinde taşı canlı mahlûk yapan ve göze bir kalp penceresi gibi açılan o ledünnî halden burada eser yoktur.” (BŞ, 126)

mani düz-: Sözlüğümüzdeki birinci anlam için örnek şudur: “Artık ne lâmba ve lamba şişesi satan ihtiyar, ne simitçi, ne de sürahi, bardak tabak satanlar kalmadı. Simitçi geceleri fener taşımıyor, hele mani düzmesini hiç bilmiyor.” (BŞ, 153)

maya: Sözlüğümüzde (III) ile gösterilen ve müzik terimi olan madde başına uygun bir örnek: “Herhangi bir makamdan bir yörük semai, bestekârdan bestekâra geçtikçe ayrı bir şey olur. Fakat bir maya’nın, bir hoyratın değişmesine imkân yoktur.” (BŞ, 54)

menfa: TS içindeki birinci anlam için bir örnek: “Menfasını değiştirttiği bu Su şehrinde çeşme yaptırması kendine biricik eğlence edinir ve servetinin mühim bir kısmını bunun için harcar.” (BŞ, 213)

menfi ol-: Arapça (menfa) sözünden türetilen bu kelimenin anlamı ‘sürgüne uğramış sürgün edilmiş’tir: “Vanî Efendi Viyana bozgunundan sonra Bursa’da menfi olarak yaşar.” (BŞ, 136) Sözlüğümüzde bulunan (menfi) madde başına beşinci bir anlamı ekleyip bu örnek verilmelidir veya madde başı olarak (II) ile gösterilmesi gerekir.

menşur: *TS* içindeki ikinci matematik anlamına uygun düşen bir örnek “Ca-miye girer girmez bir menşura hapsedilmiş gibi bir rüya havası başlıyor.” (BŞ, 171)

mumyalaş-: Sözlüğümüzde bulunmuyor, ancak madde başı olarak (mumyalaşma) ve sonra bu madde gösterilmelidir. ‘Mumya durumuna girmek’ anlamındadır: “Dört yanımı alan büyük insan kalabalığına rağmen derin bir gurbetle mumyalaşmış, küçük, çok küçük bir şey oluyorum.” (BŞ, 67)

murakabe : “Hepsi, insanı hayat ve zaman üzerinde uzun murakabelere çeker, hepsi zihnin içinde küçük bir yıldız gibi yuvarlanırlar.” (BŞ, 109) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

muzafferin: ‘Zafer kazanmış olarak’ anlamındaki bu madde başı sözlüğümüzde bulunmuyor. Sonu (-en) ile biten bu tür Arapça sözcükleri sözlüğümüzde görüyoruz, bu da onlardan birisi...: “Muharebeden muzafferin döndükten sonra paşa hazretleri kendisine istediği zaman bu parayı ödeyebilirdi.” (MB, 129)

münasebeti kes-: Anlam olarak ‘ilişkilerden vazgeçmek, hiçbir temas kurmamak’tır ve sözlüğümüzde iç madde olarak yoktur: “Molla Bey kendisini bu kadar açık şekilde ve beceriksizce lekelemek isteyen bu tehlikeli dostla bütün münasebetini kesti.” (MB, 50)

müstahfaz: “Anadolu kadınları redif, ihtiyat, müstahfaz adlarıyla evlerinden alınan, bir daha memleketlerine dönemeyen erkeklerine, ağlıyorlardı.” (BŞ, 56) Arapça, tarihî bir askerlik terimi olup sözlüğümüzde yer almamaktadır. ‘Savaş sırasında kırk yaşını aşmış erkekler için askere alınma’ anlamındadır.

müstebit: Örnek cümle bulunamamış: “Halbuki Molla’da bir müstebide yarınabilmek için lâzım olan sebat yoktu.” (MB, 41)

nahvet: ‘Gurur, kibir, böbürlenme’ anlamlarına gelen bu söz *TS* içinde bulunmuyor: “Aşk, sanat, arzu, zafer hepsi hasta nahvetimizin oyuncaklarından başka bir şey değildi ve hepsinin arkasında kaderin büyük çarkı işliyordu.” (BŞ, 132)

nahvetli: Yukarıda geçen sözün sıfat biçimi de sözlüğümüzde bulunmuyor. Anlamı ‘kibirli, gururlu, burnu büyük’ olup örneği şudur: “Kendisinin ve anasının çektiklerini bu nahvetli ihtiyara biraz refah için satmak bir çırpıda kendi kendisini inkâr etmekte.” (MB, 84)

neşide söyle-: Sözlüğümüz bu fiille olan biçimi göstermemiş. Anlamı ‘mani, beyit veya şiir okumak’tır: “Fırtınanın dağıttığı kartal yuvası yeniden, kurulu-yor, sağ kalanlar güneşin adına neşide söylüyorlardı.” (BŞ, 27)

ne yapmış yapmış: Bu kalıp ibareyi sözlüğümüzde bulamıyoruz. ‘Elinden gelen her türlü işi olumlu sonuca bağlamış’ anlamındadır: “Boğaz havasının Atiye’ye yaramayacağını anlayınca, ne yapmış yapmış, yazları oturmak için Erenköy’ünde onun istediği gibi küçük bir köşk almıştı.” (MB, 63)

nüfuzunu kullan-: Bu madde için sözlüğünüzde bulamıyoruz. ‘Etkin olduğunu göstermek, sözünü kabul ettirmek’ anlamındadır: “Şüphesiz, gerekince, oğlunu yerleştirmek, hayatını temin etmek için Molla Bey, hâlâ devam ettiğini bildiği nüfuzunu kullanacaktı.” (MB, 34)

ömrünü kır-: “Ömrünü kıran bu biçarenin yüzüne karşı gülerek talihine olan isyanını haykırdıktan sonra, hiçbir saadet hülyasının rahat ve huzurunu bozmayacağı büyük uykuya dalmıştı.” (MB, 15-16) Sözlüğümüzde bulunmayan madde içinin anlamı ‘hayatını karartmak, beklediği, arzuladığı hayatı yaşatmamak’ olarak yazılabilir.

parmakla gösteril-: *TS* içinde iki anlam verilmiş, örnek cümlemiz ikinci anlama uygun düşüyor: “Bu gururlu hodbinlik Molla’yı bir nevi kayıtsız ahlâka bile götürmüş, onu devrinin içinde parmakla gösterilen bir adam yapmıştı.” (MB, 35)

peyzaj: Sözlüğümüzdeki ikinci anlam için bir örnek: “Bu güzelliklerde peyzajın kendisinden sonra, yahut onunla beraber en büyük pay, şüphesiz mimarî-nindir.” (BŞ, 162)

pusulalı: “Babasının alaturka ve alafranga zamanı beraberce gösteren pusulalı, takvimli büyük cep saati de buradaydı.” (MB, 25) örneğiyle maddeyi bitirelim.

rahatını kaçır-: ‘Huzursuz etmek, tedirginliğe yol açmak’ anlamlarında olan bu ibareyi sözlüğümüzde bulamıyoruz: “Şeytan sessizliğiyle yıllardır rahatını kaçırın bu adam, en sonunda bir çaresini bulup kızını da elinden almıştı.” (MB, 52) Bu örnek cümlede geçen (bir çaresini bulmak) madde içi, sözlüğümüzde yer almıyor. Anlamı belirtildikten sonra bu örnekle alınmalıdır.

rahmaniyet: “Dedelerinizin mezarlarından çıkan yeşillikler hangi itikatların etrafında yontuldukları belli olmayan çok eski taşları kendi rahmaniyetleri ile yumuşatırlar.” (BŞ, 8) Sözlüğümüzde yer almayan bu madde başının anlamı ‘Allah’a mahsus olma durumu’dur.

realizm: “Halâ bile bu keskin realizmin ötesinde, bütün imkânsızlığını bilme-me rağmen bir anlaşma noktası bulunabileceğine inanırım.” (BŞ, 5) örneğiyle maddeyi bitirelim.

ruhaniyet: Örneksiz geçilmiş: “Bu devir haddi zatında bir mucize, bir kahramanlık ve ruhaniyet devri olduğu için, Bursa, Türk ruhunun en halis ölçülerine kendiliğinden, sahiptir.” (BŞ, 107) Yazar (haddi zatında’yı ayrı olarak yazmış; sözlüğümüzde bitişiktir.

ruhaniyetli: Yukarıda geçen sözün sıfat biçimi de *TS* içinde yoktur: “Bu hakikati gayet iyi gören ve anlayan Evliya Çelebi, Bursa’dan bahsederken ‘ruhaniyetli bir şehirdir’ der.” (BŞ, 107) Madde başı olması gereken bu sözün anlamını ‘ruhla dolu, manevi gücü olan’ biçiminde yazabiliriz.

rükün: Arapça bu sözün karşılığında iki anlam bulunuyor. Sözlüğümüzdeki birinci anlama uygun düşün örnek, şudur: “Hizmetçi dediğin öyle rastgele eve alınamazdı; evin rüknü olmalıydı.” (MB, 9)

savlet: Örnek cümle bulunamamış: “Selçuk zamanında Bizans’ın Anadolu içine son savleti 1197 yılında burada kırılmıştır.” (BŞ, 4)

semavat: “Bu dağlar sadece adlarıyla memleketin bir köşesinde ‘semâvat’ rüyası kurmuş gibidirler.” (BŞ, 23) Sözlüğümüzde bulunmayan bu Arapça çoğul biçiminin anlamı ‘semalar, gökler’dir.

seneden seneye: ‘Her sene’ anlamında olup *TS*’de yer almamaktadır: “O da her akşam haremde seçilmiş birkaç ahababı ve seneden seneye kadrosu yenileşen cariyeleriyle erkek tecessüsünün hiçbir taraftan sızmadığı bir mahremiyet içinde yaşardı.” (MB, 20)

sinizm: “Bu hikaye üzerine sonraları çok düşündüm. Onun kuvvetli delili karşısında bu teslimi sinizm ile ittiham edilebilir.” (BŞ, 42) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

söz ayağa düş: Bu madde için de örnek bulunamamış: “En olmayacak zamanda hakikatleri söyleyerek sözün ayağa düşmesine ve fitne kapılarının ardına kadar açılmasına sebep olurlar.” (BŞ, 120)

sülük gibi yapış-: Günümüzde de çok kullanılan bu ibareyi sözlüğümüzde bulamıyoruz. ‘Hiç ayrılmamak, sürekli birlikte olmak’ anlamındadır: “Dedeleri yedi sekiz kuşaktan beri devlet hazinesine sülük gibi yapışmış ve yerlerini ancak birbirine bırakmak şartıyla mukadder ölümle oradan ayrılmışlardı.” (MB, 41)

süzme: Sözlüğümüzde dört ayrı anlam verilmiş. Ancak özellikle son yıllarda yaygınlaşan ‘seçkin, müstesna, nadir’ anlamlarını da beşinci anlam olarak eklemek gerekiyor, yazarımız da bu beşinci anlama uygun bir örnek vermiş, bk. **hemhâl yaşamak.**

şaşkınlıktan donakal-: Sözlüğümüzde yer almayan bu deyim anlamı ‘çok şaşırmak, şaşırp hiçbir şey yapamamak’tır: “Kendisine bir mucize gibi görünen bu haberi aldığı zaman Molla şaşkınlıktan donakalmıştı.” (MB, 35)

şöhret kur-: “Her şeyde olduğu gibi, her nesilden birkaç kişi bu umumi mazhariyetin üstüne çıkar. Bunlar konuşma sanatının şöhret kurmuş ustalarıdır.” (BŞ, 38) Sözlüğümüzde yer almayan bu ibarenin karşılığına ‘geniş ün sahibi olmak, her yerde tanınmak, ünlenmek’ yazabiliriz.

taassuplu: Bu sıfatı da sözlüğümüzde bulamıyoruz. ‘Taassup sahibi’ anlamındadır: “Bazı ikbale yeni ermiş taassuplu aileler bile Tarıdil Hanımefendi’nin yetiştirdiği, okutup yazdırdığı bu cariyeleri evlâtlarına almayı isterler.” (MB, 20)

tagallüp: Örneksiz geçilmiş: “Çarşı bu kadar kuvvetle kökleşince şehirde tagallüp fikrinin yerleşmesi çok güçtür.” (BŞ, 35)

tarizli: Bu sıfat da *TS* içinde yoktur; madde başı olmalıdır: “Halk, tatil günleri, Kerem’in zamanında olduğu gibi şiir müsabakaları yapan, birbirine tarizli cevaplar veren şairlerin, halk hikayecilerinin etrafında toplanır.” (BŞ, 36) Anlamı ‘içinde tariz bulunan’dır.

tebcil et-: “Kendi güzelliğini, yaşama tarzını, kendi sanatını, bütün hususiyetini aldığı denizle tebcil ediyordu.” (BŞ, 255) Sözlüğümüzde bulunmayan bu ibarenin anlamı ‘yüceltmek, büyütmek’ olarak yazılabilir.

teessüs et-: Örnek bulunamamış: “Bununla beraber, bu kadar felâketle biten XVII. asır zevkimizin tam teessüs ettiği asırdır.” (BŞ, 234)

tefrikaya düşür-: Sözlüğümüzde bulunmuyor: “Milleti tefrikaya düşürürsünüz. Muvaffak olmazsanız hem kendiniz gidersiniz, hem de berikin vehmîni artırırınız.” (MB, 78) Anlam olarak ‘ayrılıklara yol açmak, aralara düşmanlık sokmak’ yazılabilir.

tekevvün: “Şurası var ki tıpkı kendimiz gibi geçmiş zaman da, bizdeki aksiyle tekevvün halindedir.” (BŞ, 245) örneğiyle maddeyi tamamlayalım.

vecit: “Bütün gününü ayak üstünde, eski aynaların, küçük mücevher çekmelerin, şamdan ve sürahilerin, kitapların karşısında hayran bir vecit ile geçirirdi.” (MB, 16/17) Sözlüğümüzde bu Arapça söz (vect) madde başı olarak geçmektedir.

velveleli: Bu sıfat *TS* içinde yoktur: “Onlar, velveleli bir hayatın sonunda dindendirici hassaları olan bir suda yıkanır gibi bu mezarlarda uyuyorlar.” (BŞ, 123) Anlamını ‘içinde velvele olan, karmaşık, inişli çıkışlı’ şeklinde belirtebiliriz.

yaklaştırma: “Bu cins yaklaştırmalar insan muhayyilesinin en sırlı tarafıdır.” (BŞ, 5) örneğiyle maddeyi bitirelim.

yazlığa git-: ‘Yaz aylarını geçirmek üzere yazlık eve gitmek’ anlamında olup madde içi olarak alınmalıdır: “Tezâkîr-i Cevdet’de bu devirde tanınmış insanlar ve yüksek memurlar için bilhassa Boğaz’da yazlığa gitmenin nasıl zarurî bir moda olduğunu anlatır.” (BŞ, 254)

yıldırım ye-: “Altı sene hasret çektiği İstanbul’dan uzakta gelen bu ölüm, Molla’yı yıldırım yemiş bir çınara döndürmüştü.” (MB, 35) Sözlüğümüzde bulunmayan bu madde için anlamı ‘üzerine yıldırım düşmek’tir.

Kaynaklar

Tanpınar, Ahmet, *Beş Şehir* (BŞ), MEB Yayınları: Millî Klasikler, Ankara 2001, 260 s.
Tanpınar, Ahmet, *Mahur Beste* (MB), Dergah Yayınları, 25. Baskı, İstanbul 2020, 160 s.